

Garaczi Imre: Önérdék és önzetlenség

(Perfekt Kiadó, Budapest, 2009.)

Georg Simmel német filozófus „A pénz filozófiája” c. művében (1900) a következőket írja: az emberi civilizáció nagyot lépett előre, amikor a rablást felváltotta a csere; a pénz felgyorsította és egyetemessé tette a cserét, és a csere számára máig a legjobb helyszín a piac. Ezen megállapítás kézenfekvővé teszi, hogy a pénz, a piac, a csere, és a haszon az euró-amerikai civilizáció immanens kategóriáit jelentik, hiszen napjainkban 6,7 milliárd földlakó igényeit cserefolyamatok nélkül a legelemibb szinten sem lehetne kielégíteni. Megszüntetésük elképzelhető ugyan, de ez civilizációnk drámai átalakulásával, ha nem összeomlásával járna együtt.

Ám napjaink pénzügyi-gazdasági világválsága éles reflektorfénybe helyezi azt aényt, hogy ezek a kategóriák csupán eszközértéket testesíthetnek meg, és nem egyesek vagy szűk társadalmi csoportok önző, kapzsi, pazarló érdekeit, hanem a közjót kell szolgálniuk. Adam Smith „láthatatlan kezét” korrigálni kell a demokratikus államhatalom „látható kezével”. Az „éjjeliőr állam” liberális koncepciója, az önszabályozó piac és pénzügyi rendszerek Nobel-díjjal jutalmazott gazdasági elméletei működésképtelennek tűnnek fel, és beláthatatlan következményekkel járhat, ha korlátok nélkül nem a tények, hanem a (racionális?) várakozások (manipulációk?) mozgatják a gazdasági és pénzügyi piacokat, szereplőket.

A közeli jövőben három tényező erősödése szabhat korlátokat a „ kaszinókapitalizmus” (Susan Strange) emberi dimenziókra fenyegető veszélyt jelentő működésének: (1) a demokratikus államhatalom szabályozó és ellenőrző szerepe; (2) a civil társadalom következetes cselekvése a transzparencia érdekében; (3) erkölcsi szempontok következetes érvényesítése a gazdasági folyamatokban.

Garaczi Imre „Önérdék és önzetlenség” c. vaskos (411 o.) kötete ezen bonyolult összefüggésrendszer etikai dimenzióit járja körül nagyívú, tizenöt – bizonyos tekintetben önálló tanulmányként is kezelhető – gazdagon adatolt fejezetből álló művében. Nem könnyű, „esti” olvasnivalót tarthatunk a kezünkben; olvasása, befogadása elmélyült figyelmet követel meg, ám a nyereség, a megélt szellemi izgalom, új összefüggések felfedezése maradandó élménnyel hálálják meg erőfeszítésünket. Csak néhány – szubjektíven választott – fejezetcím mutatóban: A pénz filozófiája mint érdek és szenvedély; Az ember és a technika kapcsolata a modern gazdasági rendszerekben; Sebesség és gazdaság; A fejlődés fogalma a modern gazdaságban; A jóléti állam jelene és perspektívái; A társadalmi tőke jövője a XXI. században; Gazdaságetika a társadalom- és a politikaelméletek tükrében...

Egy rövid bemutatásban, amelynek elsődleges feladata az érdeklődés felkeltése kell, hogy legyen, természetesen nincs mód arra, hogy behatoljunk a részletekbe, mégis, egy-két szempont, illetve kérdés megfogalmazása, ami nyilvánvalóan tükrözni fogja a recenzens objektív tudatlanságát és szubjektív értékválasztását, talán nem „főbenjáró vétek”. Ha igaz az, hogy a gazdasági értékítélet meghatározó módon arról szól, „hogyan lehet”, míg az erkölcsi arról, „hogyan kell”, a gazdaságetika mint fogalom nem félrevezető-e abban a tekintetben, hogy az etikus tartalom a gazdaság immanens tulajdonsága lenne? Etikai normák (mint külső vonatkozási koordináták) figyelembevételénél a gazdaság lehet etikus, tekintettel lehet a legszélesebb értelemben vett emberi dimenziókra (etikus és veszteséges vs. etikátlan és nyereséges gazdasági cselekvés).

A szerző a tanulmányokban mintha tudatosan kerülne a „posztmodern” kifejezés használatát (kivéve 316. o.), amiről más helyen és összefüggésben gyakran olvashatunk. Egy közelítés, amelyben semmi sem biztos, semmire sincs garancia és bármi megkérdőjelezhető. Bárminek tetszőleges számú olvasata, értelmezése lehetséges, az értékek végzetesen relativizálódnak és a posztmodern időfolyam nagy „óceáni szállítószalagján” hánykolódnak. Egy ilyen közelítés hogyan is szolgálhatna normákkal az elszabadult hajóágyúként viselkedő

gazdasági-pénzügyi folyamatok megregulázásához? Vagy a posztmodern és a gazdasági zabolátlanság éppenséggel jól kiegészítik, feltételezik egymást, ezért nem látjuk ma még a horizonton a posztmodern meghaladásának kísérletét sem?

A kötet tanulmányait olvasva óhatatlanul az eszünkbe jut, hogy a technikai-piaci és a társadalmi tőke működésének színhelye, a „humana comedia” nagy színpada, a földi ökológiai rendszerek, azaz a természeti tőke is egyre kevésbé hagyható ki a nagy játszmából. Tarthatatlan ui. az a nézet, hogy a természet akár a gazdaság, akár a társadalom alrendszere, ökonomizálható és/vagy társadalmasítható lenne (U. Beck). Véges mérete és erőforrásai megálljt parancsolnak a legzabolátlanabb játékosoknak is. Valójában – ez egyre jobban érzékelhető – az első kettő az utóbbi alrendszere, még ha ezt nehezünkre is esik tudomásul venni. A fenntarthatóság ezen három tőkeelem összegének állandó szintjétől függ, s bár az egyes tőkeelemek egymással helyettesíthetők (gyenge fenntarthatóság), a természeti tőke helyettesíthetősége, éppen a fenntarthatóság érdekében csupán szűk korlátok között lehetséges.

Önérdék és önzetlenség – Garaczi Imre kötetének címe az „és” okán telitalálat. Sokan ezt a „vagy” ellentétes kötőszóval fogalmazták volna meg. Pedig a két attitűd együtt lakozik bennünk, törékeny egyensúlyban, időben változó módon, az érdekek és a szenvedélyek, a belső indíttatások és a külső körülmények függvényében. A törékeny egyensúly bármelyik irányban történő szélsőséges kilengése valójában kívül esik a valóságos, reális emberi magatartás határain.

Hogy mit hozhat a jövő? – arra nehéz lenne válaszolnunk. De ezt tekintve „poszthumán” jövendőnkre minden bizonnyal talán a legnagyobb hatással lehet az identitás-, az azonosságtudat alakulása a 21. században, amelyet fokozódó mértékben befolyásol már ma is az információ-, a bio-, illetve a nanotechnológia eszközeinek egyre kiterjedtebb alkalmazása. Jövőt pásztázó lendületünkben mindenesetre nem árt az óvatosság: a történelem – mint azt a tapasztalatok igazolják – nem arra való, hogy egynémely filozófiák vagy scenáriók előzetes javaslatait beteljesítse!

Papp Sándor

A szerző az MTA doktora, professzor emeritus, Pannon Egyetem, Veszprém.